

Устина школа

Леся Храплива-Щур

Устя сиділа на лаві і колисала маленьку Гапку. На столі горіла присліпувато лампа і мама шили Усті нову спідницю до церкви на празник, а батько курили люльку і направляли упряж¹⁾ для коней. Устя колисала і колисала, і вже трохи сама не засипляла, коли це щось зашкрябало у вікно. Раз і вдруге. А тоді почувся тихенький голосок: — Усте! Усте!

Устя нишком висмикнулася на двір. Під вікном стояла Христя:

— Усте, я тобі прибігла сказати — до нас вояки приїхали, мати їм вже й на лаві постелили, і їсти дали...

— Вояки? — жахнулася Устя. — А не били, не грабували вони у вас²⁾ ?

— Ха-ха-ха! Та ти ж нічогісінько не знаєш! То не такі вояки, що б'ють!

— А що ж вони роблять?

— Вони школу в нас закладатимуть!

— Школу?

— Егеж. школу, та ще українську!

— Яку?

— Українську! Так казали!

— А як же вони говорили, що ти їх зрозуміла? Хіба по нашому, помалоросійському³⁾?

— Саме так! Так вони говорять, що кожне слово їх розумієш! Тільки кажуть, що це мова не малоросійська, а українська!

— А хто ж вони такі? Хіба не німці? Звідкіля німцям по-нашому знати⁴⁾ ?

— Та які вже німці! — образилася Христя. — Вони з Галичини, з-за Буга. І вони кажуть, що Галичина теж Україна, так, як і наша Волинь⁵⁾ !

— Диви, та вони щось таке знають, що навіть твій дід Ялисей не знає, хоч який вже старий! — дивувалася Устя.

— О, з дідом то вони зараз заприятелювали! Як той вищий сів з дідом на призьбі на розмову, ще й тютюном почастував діда, то аж до вечора говорили. І дід зараз сказали матері: — А що, Маріє, пішлеш свою Христю в цю школу, що ото в нас буде?

— А мати що? — не втерпіла, щоб не спитати Устя.

— Що казали?

— Казали, що пішлють, ось тільки скінчимо коноплі тіпати⁶⁾. Бо той вояк казав, що коли всі наші люди вивчатися, то буде Україна!

— Яка Україна?

— Хіба я знаю? Щось таке казав, що не буде ні москалів, ні німців, тільки ми самі будемо панами. І кривди не буде нікому, ні біди...

— А хіба ж таке може бути? — дивувалася Устя. Та Христі вже ніколи було відповідати, бо з хати почувся Гапчин плач і мати закликали:

— Усте, Усте, а куди це ти пішла, що дитини не доглядаєш?

Тоді й Христя поправила хустину на голові і згадала, що їй теж ніколи.

Устя тільки гукнула:

— Жди мене, Христіно, я до тебе завтра навідаюся!

— і погналася в хату.

Гапка таки розхлипалася надобре. Устя взяла її на руки і стала вколисувати: — Ааа-ааа! Не плач, не плааач... Я піду в школу... Аааа... і буде Україна...

Поки обидві не поснули на лаві: Гапка і Устя.

Другого ранку Устя взула чобітки, бо ранок був таки холоднуватий, накинула на плечі хустку і спитала маму:

— А не треба вам чого від тітки Марії? Може тіста квасного7)?

— Та ні, хліба я сьогодні не печу та й своє тісто маю, а тобі ось зараз треба гнати корови на стерню8)!

— Я ще з коровами вспію, мамо, а може вам так чого в тітки треба? Може дідові Ялисеєві чого занести?

— Ну й чого це ти розходилися? Певно з Христею тобі погратися треба, а корови хай голодні стоять! — вже таки нагримали мати.

Пішла Устя з коровами. Але хіба вона цьому винна, що з хати на стерню, що ось мов рукою подати — випала дорога аж через село, попри Христину хату? Христя доглянула Устю вже зразу і вибігла їй назустріч:

— Ти б побачила, що у нас діється! Вчора, коли я була в тебе, до нас трохи не пів села зійшлося. Всім ті Стрільці про Україну розказували ..

— Хто такий?

— Та наші ж Стрільці. Вони себе так і звать: Українські Січові Стрільці9). Ото вони про все розказували, а я слухала, сидючи за печею. Що колись була така Україна

широка та вільна, і були свої пани і свої гетьмани, а в честь такого гетьмана Мазепи то вони, Стрільці і шапки-мазепинки носять.

— Мазепи? — аж жахнулася Устя. — Та не того ж, що то його до війни панотець у церкві проклинав10) ?!

— Еге ж, того, та то не панотець винен, а так йому москалі наказали. Бо той Мазепа зібрав козаків та пішов на москаля. А цар московський розгнівався, та казав Мазепу в церкві виклинати. А той Мазепа — то Божий був чоловік: церкви Богу молитися будував, бідним помагав... — розказувала Христя, дуже горда, що вона за цих два дні вже так багато знає.

— О, чуєш, тепер там під хатою знов дядьки посходилися, а вони співають, о, чуєш?

І обидві заслухалися, як там на подвір'ї співали:

— Хто живий, вставай,

Боронити край,

Вкритий вогнем і мечами,

Не буде тобі

Сумно в боротьбі

Між Січовими Стрільцями...11)

Так слухали, аж почувся сухий тріскіт. То Устині корови вже майже зовсім виламали пліт, досягаючи ротами сіно з оборога12) на подвір'ї. Не було ради, погнала їх Устя на стерню пастися — і думати. А думати було про що. І як його зробити, щоб батьки дозволили їй піти у цю стрілецьку школу?

Устя просила батьків, але не допомогло. Батько боялися, що якби москалі повернулися, то можуть ще за цю школу покарати. Дармо Устя плакала, що ось вже і Христя і дядьків Трохим, і сусідська Мокринка туди ходять. Не помагало. Устя тільки часом заглядала на хвилинку крізь віконце до школи, як там діти вчилися. А панночка якась, що то після тих стрільців приїхала, щось їм там таке цікаве розказувала... І книжечки давала. Христя не раз показувала їх Усті: а там були якісь такі поважні славні гетьмани, і царі навіть були, тільки не московські, а українські13) . Та стільки всього було й Усті. І хоч ця панночка і приходила до них до хати, просити батьків за Устю, Гапці цукерок принесла, але батько вперлися — і нічого було робити. А Устя стояла під піччю і тільки сльози капали.

Стало щораз холодніти. І ось одного вечора прийшла Устя з коровами домів, та щось мов не теє з нею стало творитися: їсти не хотіла, і якісь чорні цятки перед очима бігали, і спати всю ніч не могла, бо раз було гаряче, мов у жнива, а раз зимно, як у зимі в снігу. А ранку Устя вже й не пам'ятала. І не пам'ятала, як довго пролежала отак без тямки. Тільки коли пробудилася, то побачила над собою ту панночку, що в стрілецькій школі вчила...

Протерла Устя очі, бо не знала, чи правда це, чи сон. Панночка говорила з мамою, а мама їй так дякували, та так дякували:

— Ви мені, дай вам Боже здоров'я, мою дитину від смерти врятували! Та хто б то другий біля чужої дитини цілими ночами сидів, та ліки приносив, якби не ви!

— Кожен так зробив би! — відповідала вчителька. — Хіба ви не чули, як наш стрільці допомагали тим нещасним, що то їх війна прогнала з Полісся14), що ні хати ні куска хліба не мали?

— Та як не чувати, але я таки й не знаю, навіщо вони це робили? — відповіла журливо мати.

— Оце ми всі робимо, бо всі ми разом українці, то й треба нам одним одним в біді помагати. Того ми й заклали школу у вашому селі, щоб ваших дітей добра вчити та готувати їх до іншого, до вільного життя!

— Бог вам заплатить, — відповіли знов мати. — А що лиш моя Устя подужає, то її віддамо у цю вашу школу!

— Ой матінко, віддайте! Я теж хочу вчитися про Україну! — аж закликала з лави Устя. — Я вже зовсім здорова!

— Ого, вже й здорова, коли в школу може йти! — засміялися мати.

— Хвалити Бога, тобі вже краще дитино! — підійшла до Усті вчителька. — Та ще

тобі треба б полежати, поки зовсім поздоровієш. — і погладила Устинне змарніле личко.

— Я так, я скоро подужаю! — обіцяла палко Устя. — Бо я хочу вчитися, і хочу, щоб скоро була Україна і щоб усі були такі добрі, як ви!

— Дай Боже, дай Боже! — доповіли мати, колихаючи на руках малу Гапку.

1) Упряж — реміні, що ними припрягається коней до воза.

2) Діялося це в 1916 році. Волинь належала до часу першої світової війни до Росії, а Галичина до Австрії. Австрійцям вдалося в війні зайняти Волинь. Але австрійські вояки це були здебільшого чужинці і вони дуже погано поводитися з українцями, мешканцями

Волині. Українські Січові Стрільці були частиною австрійської армії. їм вдалося дістати дозвіл поїхати на Волинь, щоб там помагати нашим українцям.

3) Коли Україна попала в російську неволю, росіяни старалися скасувати навіть саму назву "український", а про все, що українське, казали "малоросійське". Дійшло до того, що навіть самі українці не раз не знали своєї справжньої назви.

4) Велика частина австрійських вояків знала лиш німецьку мову і тому вояки не могли ніяк порозумітися з місцевими українцями.

5) Галичина і Волинь, дві українські західні країни сусідують одна з одною. Тільки довгі роки ділила їх границя поміж двома ворожими займанщинами: московською і австрійською.

6) Коноплі — рослина, що з її стебел добувають нитки, щоб ткати з них полотно. Щоб видістати волокна зі стебла конопель, треба їх бити "тіпати" на окремому приладі.

7) Дрібку квасного тіста додавали до нового тіста, розчиняючи його, щоб все тісто виросло і хліб був пухкіший.

8) Стерня — поле, що з нього зібрали збіжжя. При землі ще остають низькі рештки стебел, і їх може їсти худоба.

9) Українські Січові Стрільці — це був український легіон в австрійській армії. Вони створилися, коли Австрія розпочала війну з Росією. Вони відзначилися переможними битвами з москалями на горі Маківці, Лисоні та в багатьох інших боях. Опісля відіграли важну роль у зриві першого листопада 1918 року, та вславилися як найкращі частини війська відродженої Української Народної Республіки.

10) Московський цар Петро який захопив владу теж і над Церквою, примусив своїх священиків проклинати гетьмана Івана Мазепу раз у рік, відтоді, як гетьман виступив проти царя Петра в обороні волі України. Проклинали його навіть у тих церквах, що їх сам гетьман Мазепа вибудував своїм коштом!

11) Це уривок стрілецької пісні, що починається словами: "В горах грім гуде".

12) На селі складали сіно (суху траву на поживу худобі) під дахом, що стояв на чотирьох палях. Цю будівлю звали оборогом.

13) Тут мова про українських князів, тільки Устя не знала цієї назви.

14) Полісся — українська країна на північ від Волині.